

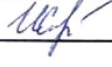
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Гарант освітньої програми
Анастасія Більшакова

_____ 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Проректор з
навчальної роботи
Інна СТАШЕВСЬКА

_____ 2020 р.

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

_____ перший (бакалаврський) рівень

(назва рівня вищої освіти)

галузь знань _____ 05 Соціальні та поведінкові науки

(шифр та назва галузі знань)

спеціальність _____ 053 Психологія

(код і назва спеціальності)

освітня програма _____ Психологія

(назва освітньої програми)

кваліфікація _____ бакалавр психології

факультет _____ соціальних комунікацій

Харків 2020

Конспект лекцій ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ
(назва навчальної дисципліни)

Розробник:

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки

Перевозна Тетяна Олексіївна

Затверджено на засіданні кафедри психології та педагогіки,
протокол № 2 від « 21 » серпня 2020 р.

Голова групи
забезпечення
д.психол.н., професор
Завідувач кафедри
психології та педагогіки,
д.психол.н., професор

Анастасія
БОЛЬШАКОВА

Анастасія
БОЛЬШАКОВА

Затверджено на засіданні ради факультету соціальних комунікацій
протокол № 1 від « 25 » серпня 2020 р.

Голова ради факультету

Алла СОЛЯНИК

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

«Психологія особистості» – навчальна дисципліна, яка в контексті сучасних досягнень психологічної науки посилює теоретичну та практичну професійну підготовку бакалаврів з психології.

Мета: – Засвоєння системи психологічних знань щодо різних аспектів розвитку та функціонування особистості, основних понять психології особистості, формування навичок застосовувати отримані знання у процесі надання психологічної допомоги з профілактики та корекції проблемної поведінки особистості.

Завдання:

1. Сформувати цілісну систему знань з психології особистості, що стосуються феномену, загальних засад, методології, структури, функцій, історії розвитку та її провідних сучасних тенденцій.

2. Розкрити соціально-психологічні особливості формування та функціонування особистості, причин та наслідків патогенних впливів.

3. Сформувати уявлення про місце психології особистості в контексті інших психологічних дисциплін, зв'язку з іншими суміжними дисциплінами.

4. Ознайомити студентів з основними методами психологічного дослідження особистості.

5. Ознайомити студентів із загально-психологічними фундаментальними проблемами, вирішуваними психологією особистості.

6. Сформувати практичні навички та вміння при застосуванні психологічних діагностичних методик, навчитись інтерпретувати одержані дані відповідно до завдання, складати висновок на основі одержаних результатів.

Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни.

Загальні компетентності:

- Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- Здатність бути критичним і самокритичним.
- Здатність приймати обґрунтовані рішення.
- Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

Професійні компетентності:

- Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології
- Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.
- Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.
- Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел
- Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій
- Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження
- Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації
- Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову)
- Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту
- Здатність дотримуватися норм професійної етики
- Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку
- Здатність аналізувати соціокультурні процеси та явища з точки зору їх впливу на психічне благополуччя людини
- Здатність збирати, аналізувати, систематизувати та використовувати у практичній діяльності інформацію щодо психологічних особливостей професійної діяльності у соціокультурній сфері.
- Здатність використовувати засоби культури та мистецтва у просвітницькій, психопрофілактичній діяльності та наданні психологічної допомоги різним верствам населення.

Результати навчання.

Вивчення даної дисципліни забезпечує досягнення таких програмних результатів навчання:

- Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання
- Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань
- Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.
- Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.

- Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання
 - Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника
 - . Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.
 - Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку
 - Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога
 - Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

Заліковий модуль 1.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

**СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРШІЙ
ПОЛОВИНІ ХХ СТОРІЧЧЯ**

Лекція №1.

Тема: Поняття особистості у психології.

Мета вивчення: Ознайомлення з місцем психології особистості в системі сучасної психологічної науки.

Література:

1. Варій М. Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. – Л.: Видавництво Львівської політехники, 2016. – 608 с.
2. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
3. Копець Л.В. Психологія особистості: навч. посіб. К. Вид.дім «КМ Академія», 2007.
4. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
5. Титаренко, Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Титаренко. - К. : Каравела, 2013. - 372 с.

Основний зміст:

Психологія особистості як базова психологічна дисципліна. Особистість в системі сучасного психологічного знання. Місце проблематики особистості на перетині психології, філософії та соціології. внесок в теорію особистості загальної психології, вікової, соціальної, диференціальної психології та психології розвитку. Базові характеристики особистості в її зв'язку з природою, соціумом, та культурою. Визначення особистості. Особистість як феномен в історії людства та динаміка уявлень про особистість. Множинність психологічних визначень особистості. Характеристика загальних підходів до особистості у вітчизняній та західній психології. Психологія особистості як персонологія. Основні положення щодо особистості в сучасній персонології. Рівні вивчення особистості. Структурний підхід у дослідженні особистості. Динамічні складові особистості. Моделі структур особистості. Компоненти структур особистості: функції, риси, відношення, якості, тенденції. Рівні психологічної структури

особистості: конституція, темперамент, психічні функції, здібності, риси, характер, ціннісно-мотиваційна ієрархія. Динамічний підхід, його співвідношення зі структурним. Цілісний підхід, його особливості. Підходи до вивчення особистісного розвитку людини. Джерела та механізми становлення особистості, Особистість як суб'єкт життя. Життєва динаміка особистості. Багатоплановість особистісних та поведінкових проявів людини. Поняття особистісного зростання та регресу особистості. Соціалізація та соціальна продуктивність особистості. Спрямованість особистості та її прояви в системі інтересів та системі ціннісних орієнтацій. Система потреб та мотивів особистості. Самосвідомість, самооцінка та ставлення до себе. Проблема норми та відхилень в особистісному функціонуванні. Напрямки розвитку практичної персонології. Поняття теорії особистості. Теорія як система взаємопов'язаних ідей, що має ціллю пояснення явищ життя. Особистість як поле для дослідження. Перетин досліджень соціального та інтелектуального розвитку, самореалізації, навчання, психопатології, межособистісної взаємодії та ін. Синтез та підструктура шляхом виховання і є соціально зумовленою: *підструктуру досвіду*. Вона включає в себе знання, навички, уміння і звички, набуті в індивідуальному досвіді через навчання, але вже з помітним впливом біологічно зумовлених властивостей особистості, її називають ще індивідуальною культурою, підготовленістю; *підструктуру форм відображення*, яка охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів чи психічних функцій як форм відображення. Вплив біологічно зумовлених особливостей у цій підструктурі проявляється ще більш чітко. Формується вона шляхом вправлення; *біологічно зумовлену підструктуру*: темперамент, статеві й вікові особливості, патологічні зміни. Ці елементи залежать від фізіологічних і морфологічних особливостей мозку. Компоненти теорії особистості. Уявлення про структуру особистості. Мотивація та система потреб людини. Концепції формування та розвитку особистості. Провідні сили та чинники розвитку. Життєва динаміка

особистості. Багатоплановість особистісних та поведінкових проявів людини. Поняття особистісного зростання та регресу особистості. Соціалізація та соціальна продуктивність особистості. Уявлення про психічну норму та психічне здоров'я. Психопатологія, бачення причин та чинників аномального розвитку. Поняття здорового способу життя. Етіологія як вивчення та пояснення ненормального особистісного функціонування. Можливості психологічної допомоги людині. Погляди інтеграція принципів позицій інших областей психології. Структура особистості. До розгляду структури особистості є різні підходи. Згідно з концепцією персоналізації А.В. Петровського, в структурі особистості можна вирізнити три складові: 1) *внутрішньоіндивідну* підсистему, яка представлена темпераментом, характером, здібностями людини, всіма характеристиками її індивідуальності; 2) *інтеріндивідну* підсистему, яка виявляється у спілкуванні з іншими людьми і в якій особистісне є проявом групових взаємовідносин, а групове - конкретною формою проявів особистості; 3) *надіндивідну* (метаіндивідну) підсистема, в якій особистість виноситься як за межі органічного тіла індивіда, так і поза зв'язки "тут і тепер" з іншими індивідами. Цей вимір особистості визначається "внесками", що їх робить особистість в інших людей. Діяльність кожного індивіда та його участь у спільній діяльності зумовлює зміни в інших особистостях. Таким чином, особистість ніби набуває другого життя в інших людях. Зафіксувавши зміни, що їх спричинює індивід в інших людях, можна було б дістати найповнішу його характеристику саме як особистості. Індивід може досягти рангу історичної особистості в певній соціально-історичній ситуації лише тоді, коли впливатиме на широке коло людей, буде оцінений не лише сучасниками, а й нащадками. Історія зважає особистісні внески, які зрештою виявляються внесками в суспільну практику. К.К. Платонов у межах системно-діяльнісного підходу вирізняє в структурі особистості чотири основні підструктури: 1) *підструктуру спрямованості* яка об'єднує спрямованість, ставлення та моральні якості особистості. Елементи

особистості, що входять до цієї підструктури, не породжуються природними задатками і відображають індивідуально заломлену класову свідомість. Формується ця на зміни особистості за допомогою психотерапевтичного впливу. Критерії оцінки теорії особистості. Відкритість до перевірки незалежними дослідниками. Евристична цінність як здатність стимулювати подальші дослідження в межах даної теорії. Внутрішня узгодженість. Економність, широта охопту та функціональна значимість теорії.

Питання для самостійної роботи:

1. Предмет та задачі психології особистості.
2. Історія та джерела розвитку психології особистості.
3. Методологічні принципи сучасної психології особистості.
4. Психологія особистості як персонологія.
5. Розгляд особистості у зв'язку з природною, соціальною та культурною динамікою.
6. Основні положення щодо особистості в сучасній психології.

Лекція №2.

Тема: Психоаналіз: загальні концепції та принципи.

Мета вивчення: Ознайомлення з психодинамічним напрямком як першою системою психологічних уявлень про особистість.

Література:

1. Варій М. Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
2. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
3. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
5. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
6. Титаренко, Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Титаренко. - К. : Каравела, 2013. - 372 с.

Основний зміст:

Психодинамічний напрямок як перша сила західної психології особистості. Психоаналіз як система психологічних знань, сформованих на основі дослідження глибинних психічних процесів та методів лікування невротичних розладів. Психіка людини як поле бою між інстинктами, розумом та свідомістю за домінуючу роль в регуляції її поведінки. Первинність підсвідомого та сексуального, в своїй основі, потягу. Складові елементи потягу: джерело, ціль, стимул, об'єкт. Інстинкти як психічні образи тілесних потреб, висловлені у вигляді потягів. Інстинкти життя та смерті, **Ерос** та **Танатос** як головні рушійні сили людського буття. Лібідо як єдина енергія організму. Топографічна модель психіки за **З.Фрейдом**. **Підсвідомість** як провідний елемент структури психіки. **Передсвідомість** – «доступна пам'ять». **Свідомість** як результат процесу виборочного сортування елементів досвіду. Структура особистості. **Ід** як первинне формування для інших елементів структури особистості. Біологічна підсвідома природа Ід. Його роль в якості посередника між соматичними та психічними процесами організму. Принцип задоволення як головна мотивація Ід. Рефлекторні дії та первинні процеси. **Его** як структурний компонент психіки, котрий знаходиться в контакті з оточуючою реальністю. Виокремлення Его з Ід. Его як посередник між потягами Ід, диктатом **Супер-его** та вимогами реальності зовнішнього світу. Роль Его в прийнятті рішень (прагнення задовольнити потреби Ід у відповідності з вимогами наявної ситуації). Суть принципу реальності. Логічне мислення як «вторинний процес». Супер-его як вмістилище моральних норм, стандартів поведінки та заборон особистості. Функції Супер-его: совість, формування ідеалів, самопостереження. Головна задача психоаналізу – посилення Его, його незалежності від Ід та Супер-его. Психосексуальний розвиток як послідовна зміна способів отримання задоволення. Прогресування сексуального інстинкту від одної ерогенної зони до іншої. Визначення **ерогенної зони**. Фази психосексуального розвитку. Поняття фіксації та регресії. Неприятливі тактики батьківсько-дитячої взаємодії: **фрустрація** та **гіперопіка**. **Оральна**

фаза: пасивна та активна стадії. Рот як перша найбільш активна зона людського тіла. Оральна особистість. **Анальна фаза.** Становлення первинного Его. Анальна особистість. **Фалічна фаза.** Едіків комплекс. Комплекс Електри. Комплекс кастрації. Фалічна особистість. **Латентний** період. **Генітальна фаза.** Поняття психосексуальної зрілості. Генітальна особистість. Природа тривоги за Фрейдом, її значення для нормального та аномального функціонування особистості. Види тривоги. Захисні механізми его, їх роль в адаптації та дезадаптації. Основні захисні механізми витіснення, проєкція, регресія, сублімація, заперечення, раціоналізація, заміщення, реактивне утворення. Практичне значення психоаналізу. Психоаналіз як практика психологічної допомоги особистості. Значення теоретичної концепції та практики фрейдизму для соціально- культурних феноменів ХХ сторіччя. **Індивідуальна психологія Альфреда Адлера.** Головні тези індивідуальної психології: 1. Індивідуум як єдине та неподільне ціле; 2. Життя людини як активне прагнення до досконалості; 3. Творча природа особистості. 4. Соціальна належність індивіда. 5. Індивідуальна суб'єктивність. Конфлікт з Фрейдом: несприйняття Адлером біологічних (сексуальних) чинників як єдиних детермінант поведінки та розвитку людини. Запропонував соціальні чинники, та обґрунтував їх провідне значення в психічному житті та розвитку особистості. Описав **відчуття неповноцінності** як природне та обов'язкове суб'єктивне відчуття на початку життя особистості. Причини якого в тому, що кожна дитина проходить у своєму розвитку через довгий період безпорадності та залежності від інших. В сприятливій ситуації набираючи компетенції та адаптуючись до оточуючого світу людина поступово позбавляється від цього відчуття, замінюючи його відчуттям власної дієспроможності. Але в несприятливій ситуації цього не відбувається і у людини формується комплекс меншовартості. **Комплекс меншовартості,** його причини за Адлером. Першу причину Адлер називає неповноцінністю органів, маючи на увазі анатомо-фізіологічні особливості розвитку дитини, котрі заважають їй

засвоювати навички вирішення життєвих задач та закріплюють відчуття неповноцінності. Крім того, він виокремлює тактики батьківсько-дитячої взаємодії, котрі сприяють формуванню у дитини комплексу меншовартості. Це, перш за все, неприйняття та відкидання дитини батьками, їх байдужість до її потреб та благополуччя. Що формує у дитини негативну самооцінку та самосприйняття. Другою патологічною батьківською тактикою Адлер вважає гіперопіку, як поведінку батьків, котра значно обмежує можливості дитини самостійно пізнавати світ, реалізувати свій особистісний потенціал та формувати власні життєві компетенції. Також Адлер висказав спостереження відносно того, як людина може взаємодіяти з власним комплексом меншовартості. Так, особистість може прийняти своє відчуття неповноцінності та використовувати його для маніпуляцій оточуючими з позиції слабкої та неспроможної людини, отримуючи з ситуації психологічний та фактичний зиск. Другий варіант. Навпаки, особа з комплексом меншовартості не приймає свою ситуацію, не допускає її до усвідомлення. В даному варіанті відмічається наявність гіперкомпенсації у вигляді **комплекса переваги**. Згідно з Адлером людина з комплексом переваги незмінно демонструє оточуючим свою зверхність, але насправді це є маскуванням (навіть для себе самого) комплексу неповноцінності. А.Адлер протиставив сексуальному інстинкту Фрейда, як провідній мотивації людини соціальний чинник – **прагнення до переваги**. Якщо комплекс переваги це невротичне утворення, функція якого в психічній структурі невротичної особистості – не дозволити усвідомити власне ставлення до себе, то прагнення до переваги – здорова та соціально значуща базова мотивація кожної людини. Ця мотивація (прагнення переважати інших людей за значущими досягненнями) є основою особистісного розвитку людини. А оскільки це прагнення має вроджений характер та властиве кожній людині – це є основою соціального розвитку та поступу, бо забезпечує здорову конкуренцію та прагнення показати найкращі результати. Ще одне центральне поняття теорії Адлера – **стиль життя** як унікальне поєднання рис

особистості та патернів поведінки, котрі сукупно визначають стилістику проходження особою її життєвого шляху. Адлер вважає, що продуктивні стилі життя пов'язані з рухом від дитячого відчуття неповноцінності до відчуття переваги в значущих сферах життєдіяльності. Також він виокремлює непродуктивні стилі життя, пов'язані з певними життєвими установками та притаманні певним типам особистостей. Провідними чинниками, котрі визначають стиль життя за Адлером є **соціальний інтерес** (ще один важливий чинник в теорії Адлера) та ступінь активності. В концепції виокремлено наступні непродуктивні установки, та типи особистостей, котрим вони притаманні. Управляючий тип (установка -управління), беручий (установка – отримання), уникаючий (установка – уникання). Адлер протиставляє їм соціально-корисний тип особистості, котрому властиві високий соціальний інтерес та висока соціальна активність. Крім того Адлер першим описав вплив порядку народження в родині на формування рис особистості та її провідних життєвих установок, поведінкових патернів та способів досягнення цілей. Найбільш відомим широкому загалу є описання Юнгом двох векторів его-спрямованості. **Екстраверсія та інтроверсія.** Екстраверсію він визначає як спрямованість на зовнішній світ, його об'єкти та інших людей. Зовнішні чинники виступають рушійною силою екстраверта. В той час, як інтроверт спрямований всередину себе, у внутрішній світ своїх думок та почуттів. За Юнгом кожній людині притаманні обидві спрямованості. Вони можуть бути врівноваженими. Але в інших випадках одна з его-спрямованостей переважає над іншою. Саме в цьому випадку людина може бути кваліфікована як інтроверт або екстраверт.

Типологія Юнга. В основу типології особистостей Юнг поклав его спрямованість, а також такий чинник як **психологічні функції**. Під психологічними функціями він розуміє провідні психічні функції, які особистість використовує для побудови свого контакту з оточуючим світом. В якості цих провідних психічних функцій Юнг визначає: раціональні та ірраціональні. До раціональних належать **мислення та почуття**, до

іраціональних – **відчуття** та **інтуїцію**. Таким чином, типологія Юнга містить 8 типів особистості. Однією з провідних категорій теорії К.Г.Юнга є поняття **індивідуація**. Її він розуміє як динамічний та еволюційний процес розвитку особистості через інтеграцію навколо самості. Результат вдалої індивідуації Юнг називає самореалізацією.

Питання для самостійної роботи:

1. Структура особистості та провідні типи мотивації за З.Фрейдом.
2. Періодизація психосексуального розвитку особистості.
3. Захисні механізми особистості.
4. Сновидіння та його роль в житті людини за З.Фрейдом та К. Юнгом.
5. Поняття самості в роботах К.Юнга.
6. Особисте та колективне підсвідоме, поняття архетипа.
7. Уявлення К.Юнга про класифікацію психічних типів.
8. Самоствердження особистості, почуття неповноцінності та потреба зверхності за А.Адлером.
9. Епігенетичний принцип розвитку в психології особистості.

Лекція №3.

Тема: Класичний біхевіоризм.

Мета вивчення: Ознайомлення з позиціями поведінкової психології відносно природи та функціонування психіки.

Література:

1. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
2. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
3. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
4. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
5. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
6. Титаренко, Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Титаренко. - К. : Каравела, 2013. - 372 с.

Основний зміст:

Історія становлення поведінкової психології. **Дж. Уотсон** як засновник біхевіоризму. Виокремлення відкритої поведінки як єдиного об'єкту наукової психології. Значення та особливості експерименту в класичному біхевіоризмі. Експерименти на людях. Використовування тварин в якості піддослідних. Класичне замовлення І.П.Павлова як фізіологічна основа поведінкового напрямку в психології. Зведення психології до статусу природничої науки. Навчально-біхевіоральний напрямок Б.Ф.Скінера. Несприйняття глибинної психології, заперечення наукового значення внутрішніх психічних процесів. Психологічна наука як аналіз функціональних взаємовідносин між відкритими діями та наслідками, котрі доступні прямому спостереженню. Відсутність розгорнутої теорії особистості в біхевіоральному підході. Розуміння людини як організму. Заперечення автономності людини та наявності у неї інтрапсихічних можливостей регуляції власної поведінки. Невілювання значення генетично, конституційно зумовлених факторів. Визнання досвіду зовнішніх впливів як єдиного чинника формування поведінки і, таким чином, особистості людини. Людина як комплекс поведінкових реакцій організму. Принципова спільність поведінкових моделей та особливостей їх формування у людини та тварин. Нестатистичний підхід до вивчення поведінкових моделей як заперечення індивідуальності. Можливість маніпулювання умовами зовнішнього середовища з метою формування певної конкретної поведінки. Респондентна поведінка як реакція на отримання певного стимулу. Її аналогія з класичним зумовленням І.П.Павлова. Оперантна поведінка як реакція на стимул, котрому реакція передуює. Свободний оперантний метод як провідний метод в експериментах Скінера. Поняття підкріплення як головного фактора, що формує поведінку. Фіксація та закріплення поведінкових реакцій, котрі були підкріплені. Подавлення та угасання непідкріплених реакцій. Режими підкріплення як закономірність отримання позитивної стимуляції. Безперервне та часткове підкріплення. Режими часового та пропорційного підкріплення (режим підкріплення з постійним інтервалом, з постійним

співвідношенням, з варіативним інтервалом, з варіативним співвідношенням). Первинність та вторинність підкріплень. Соціальні стимули. Поняття контролю поведінки з використанням підкріплень. Співвідношення підкріплень та покарань. Позитивні та негативні підкріплення. Позитивні та негативні покарання. Поняття аверсивного стимулу. Доведеність в експериментах Скінера неефективності аверсивних стимулів. Генералізація та розведення стимулів. Методика успішного наближення як метод формування поведінки. Біхевіоральна терапія як модифікація поведінки. Внесок поведінкової психології в теорію та практику психологічного тренінгу. Використання закономірностей формування певних поведінкових моделей та патернів в різних сферах суспільної практики, зокрема, в діяльності менеджера, зв'язках з громадськістю та рекламній діяльності. **Класичний біхевіоризм Дж.Уотсона.** Дж.Уотсон вважав біхевіоризм наукою, яка готує людей до розуміння принципів їх поведінки, а звідси дарує їм здатність перебудувати своє життя, мати можливість виховати своїх дітей належним чином. Праці: «Біхевіоризм», «Психологічне виховання дитини» - пропонував досить строгий стиль виховання дитини: без зайвих емоцій і сентиментів. Оскільки Дж.Уотсон був популярний у США, його система виховання суттєво змінила американську педагогіку. В біхевіористичній психології він запропонував чіткі об'єктивні методи досліджень: метод спостереження – є основою для решти методів, мають проводитись з використанням приладів чи без них; метод тестування поведінки людини; метод дослівного запису – для обмежених досліджуваних ситуацій, оскільки він може бути неточним., метод умовних рефлексів завдяки Уотсону широко застосовувався в психологічних дослідженнях американських психологів. Предмет вивчення біхевіоризму визначив основні елементи поведінки: м'язеві рухи, секреція залоз. Психологія як наука повинна мати справу лише з тими актами, які можливо об'єктивно описати. Завданням було звести поведінку до одиничних пар «стимул-реакція» (**S - R**), проте вивчати поведінку організму цілісно.

Досліджував інстинкти, вивчаючи поведінку немовлят; створив теорію емоцій, вважаючи емоції реакцією організму на специфічні стимули. Дійшов до висновку, що типові зразки поведінки відповідають певному стимулу. Він припускав, що страх, гнів, любов є єдиними емоційними реакціями, які виникають не в процесі навчання. Решта людських емоційних реакцій складаються з цих 3 основних емоцій і формуються в процесі вироблення умовних рефлексів. **Класичний біхевіоризм Б.Ф.Скінера.** Відмінність теорії Скіннера від теорії Уотсона полягає в наступному. В той час як у концепції Уотсона у поясненні поведінки людини основна увага зосереджена на фізіології і рефлексивних діях, підхід Скіннера значною мірою зорієнтовано на ті ефекти, які виникають у навколишній середовищі. Скіннер стверджував, що поведінка людини майже цілком безпосередньо зумовлюється можливостями підкріплення з навколишнього середовища. Дослідження Скіннера стали фундаментом теорії навчання. Згідно концепції Скіннера, вивчення особистості включає в себе знаходження своєрідного характеру взаємовідносин між поведінкою організму і результатами, які підкріплюють її. У відповідності з цією точкою зору, індивідуальні відмінності між людьми слід розуміти в термінах інтеракцій “поведінка – оточення” в часі. Скіннер стверджував, що поведінка людини детермінована, передбачена і контролюється оточенням. У розгляданні скіннеровської концепції формування особистості слід розрізняти два різновиди поведінки: респондентну поведінку, як відповідь на знайомий стимул, і оперантну поведінку, яка визначається і контролюється результатом, який ще буде отримано потім. **Респондентна поведінка** – це реакція, яка викликається стимулом, який передує першій у часі. Наприклад, звуження або розширення зіниці у відповідь на світлову стимуляцію. В цьому прикладі взаємовідносини між стимулом (зменшення світлової стимуляції) і реакцією (розширення зіниці) є довільним і спонтанним і відбувається завжди. Така респондентна поведінка пов’язана з рефлекс-сами, які включають автономну нервову систему. Респондентна поведінка – це скіннерівська версія

павлівського, або класичного зумовлювання. Проте Скіннер робив акцент на поведінці, яка не пов'язана з будь-якими знайомими стимулами. Наприклад, поведінка читання книги не є рефлексивною і стимул, який управляє цим процесом (екзамен, оцінки), не передує їй. Навпаки, на поведінку читання впливають стимульні події, які наступляють після неї, а саме – її наслідки. Так як цей тип поведінки передбачає, що організм активно впливає на оточення з метою змінити події якимось чином, Скіннер визначив її як **оперантну поведінку**. Отже, головна відмінність оперантного зумовлення порівняно з класичним полягає в тому, що за оперантного зумовлення неможливо викликати поведінку автоматично. Поведінка повинна мати місце до того, як вона може бути підкріпленою зумовленням. За оперантного зумовлення тенденцію повторюватись має саме та поведінка, яка підкріплюється, або винагороджується. Робота Скіннера зосереджена майже повністю на оперантній поведінці. У оперантному навчінні організм діє на оточення, створюючи результат, який впливає на імовірність того, що поведінка повториться. Оперантна реакція, за якою наступає позитивний результат, прагне повторитися, в той час, як оперантна реакція, за якою наступає негативний результат, прагне не повторюватись.

Питання для самостійної роботи:

1. Основні положення біхевіоризму як поведінкової психології.
2. Теорія оперантного замовлення за Б.Ф.Скіннером.
3. Моделювання та ідентифікація в теорії соціального навчання А.Бандури.
4. Теорія соціального навчання Дж.Ротера.

Лекція №4.

Тема: Гуманістичний напрямок в теоріях особистості.

Мета вивчення: Ознайомитись з ідеями представників гуманістичного напрямку щодо природи особистості.

Література:

1. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с.
2. Коpecь Л.В. Психологія особистості: навч. посіб. К. Вид.дім «КМ Академія», 2007.
3. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
5. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
6. Фурман, А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія / А. А. Фурман. - Одеса : Видавництво ОНПУ, 2016. - 312 с.

Основний зміст:

Передумови виокремлення **гуманістичної психології** в окремий напрямок та історія становлення її як «третьої сили психології». Гуманістичні ідеї А.Адлера. Гуманістична психологія Е.Фрома. Екзистенційна філософія як філософське підґрунтя гуманістичної психології. Суттєві розбіжності в поглядах на природу особистості та буття людини взагалі з психоаналізом та біхевіоризмом. Холістичний підхід до вивчення особистості, визнання її цілісності. Заперечення ідентичності людського життя та життя тварин, недоцільність експериментів на тваринах. Визначення внутрішньо позитивної природи людини. Визнання вирішальної здатності людини бути активним суб'єктом свого життя, розвитку та самореалізації як провідна ідея гуманістичного напрямку. Акцент на творчому потенціалі особистості. Внесок К.Роджерса, Г.Олпорта, В.Франкла, Р.Мея, Дж.Келли в розвиток гуманістичних поглядів. Гуманістична психологія виникла в 60-і роки нашого століття в американській психології. Цей напрямок проголосило в якості основної ідеї новий погляд на розвиток людини. Воно засноване на оптимістичному підході до розуміння природи людини: вірі у творчі можливості, творчі сили кожної людини, в те, що він здатний свідомо вибрати свою долю і будувати своє життя. Саме з цим пов'язана назва цього напрямку, що походить від латинського слова *humanus* - людський. У той же час, гуманістичні психологи вважають, що дослідження наукових понять і застосування об'єктивних методів веде до дегуманізації особистості і її дезінтеграції, перешкоджає її прагненню до саморозвитку, таким чином, цей

напрямок приходить до відвертого ірраціоналізму. Найбільш відомими представниками цього напрямку є Карл Ренсом Роджерс (1902-1987) і Абрахам Харольд Маслоу (1908-1970). **Теорія самоактуалізації Абрахама Маслоу.** А. Маслоу стверджував, що людині, як і тварині, не властиві природжені інстинкти жорстокості і агресії, як уважав З. Фрейд. Навпаки, в них закладений інстинкт збереження своєї популяції, що змушує їх допомагати одне одному. **Потреба в самоактуалізації** своїх можливостей і здібностей властива здоровій людині, а найбільшою мірою – видатним людям. Суспільство може процвітати, якщо воно знаходить шляхи розвитку здорових, сильних, розумово повноцінних особистостей. Поступ суспільства відбувається не революційним шляхом, не соціальним перетворенням, а задоволенням гуманістичних потреб. За А. Маслоу, ядро особистості утворюють **гуманістичні потреби** в добрі, моральності, доброзичливості, з якими народжується людина і які вона може реалізувати в певних умовах. Однак ці потреби в самоактуалізації задовольняються лише за умов задоволення інших потреб і передусім фізіологічних. Більшості ж людей не вдається досягти задоволення навіть нижчих потреб. **Ієрархію потреб**, згідно з Маслоу, складають: фізіологічні потреби; потреби в безпеці; потреби в любові й прихильності; потреби в визнанні та оцінці; потреби в самоактуалізації – реалізації здібностей і талантів. Біологічно та соціально зумовлені потреби. Первинність потреб біологічного рівня, необхідність їх задоволення для актуалізації вищих потреб. Фізіологічні потреби – необхідність для підтримки життєдіяльності.. Потреби безпеки та захисту як відсутність загрози задоволенню фізіологічних потреб. Потреби належності та любові як прагнення встановлення задовольняючих соціальних стосунків. Два типи кохання за А.Маслоу: дефіцитарне кохання та буттєве кохання. Розбіжності впоглядах на кохання з З.Фрейдом. Потреби самоповаги. Самоповага та повага інших. Потреби самоактуалізації. Поняття самоактуалізації як потреби та одночасно можливості для людини максимально розкрити та розвинути свої можливості. Дефіцитарна мотивація

та мотивація росту. Мотиви росту як метапотреби та мотиви буття. Опис метапотреб за Маслоу. Дефіцитарний образ життя та мета образ життя. Визначення особистості, щосамо актуалізується. Характеристики даних особистостей. Самоактуалізацію досягає лише невелика кількість людей, котрі являють собою особистості. Маслоу називає такі їхні особистості, як невимушеність у поведінці, ділову спрямованість, вибірковість, глибину та демократичність у стосунках, незалежність, творчі прояви та ін. А. Маслоу психологію розглядає як один із засобів, що сприяє соціальному і психічному благополуччю. Вчений вважав, що поняття самоактуалізації особистості – це повне використання людиною своїх талантів, здібностей, можливостей тощо. Внесок концепції А. Маслоу у розвиток уявлення про людину та її рушійні сили в суспільній свідомості. **Гуманістична теорія особистості Карла Роджерса.** Центральною ланкою особистості, за К. Роджерсом, є самооцінка, уявлення людини про себе, "**Я-концепція**", що породжується у взаємодії з іншими людьми. Однак формування самооцінки не проходить без конфліктів, вона часто не збігається з оцінкою людини оточуючими, і тоді виникає дилема - чи прийняти оцінку інших, чи залишитися зі своєю. Неправильне уявлення про себе призводить іноді до крайнощів у перекручуванні самооцінки. Такі випадки можуть викликати невротичні конфлікти і потребують допомоги психолога у створенні гнучкої самооцінки. Здатність до гнучкої самооцінки, вміння під тиском досвіду переоцінювати систему цінностей, що виникла раніше, - все це визначається К. Роджерсом як важлива умова психічної цілісності особистості та її психічного здоров'я в різних життєвих ситуаціях. Завдяки К. Роджерсу явища самосвідомості та самооцінки, їхні функції в поведінці й розвитку суб'єкта стали важливим предметом подальших психологічних досліджень. Гуманістична психологія в організаційній сфері та управлінні. Сучасний стан гуманістичної психології. Гуманістична психотерапія та консультування, напрямки та підходи.

Питання для самостійної роботи:

1. Порівняльний аналіз гуманістичної та глибинної психології.
2. Проблема самоактуалізації в роботах А.Маслоу.
3. Ієрархія мотиваційної сфери особистості за А.Маслоу.
4. Головні позиції феноменологічної психології К.Роджерса
5. Принципи та модель клієнт-центрованої психотерапії.
6. Г.Олпорт як представник гуманістичної та диспозиційної психології особистості.

Лекція №5.

Тема: Вітчизняні теорії особистості.

Мета вивчення: Ознайомлення з поглядами на природу, структуру та функціонування особистості в радянській психології.

Література:

1. Варій М. Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. – Л.: Видавництво Львівської політехники, 2016. – 608 с.
2. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
3. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
4. Коpecь Л.В. Психологія особистості: навч. посіб. К. Вид.дім «КМ Академія», 2007.
5. Особистість у загально-психологічній теорії діяльності О. Леонтєва // Психолог № 8, 2003 р. – С. 10–31.
6. Остапенко І.В. Стратегії та технології активізації самоідентифікування молоді: методичний посібник / І.В. Остапенко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. - Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. - 92 с.
7. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.

Основний зміст:

Центральним об'єктом радянської психології є проблема особистості в теорії діяльності. Етапи розвитку радянської психології особистості. **Особистість у культурно-історичній теорії Л.С.Виготського.** Видатний вітчизняний психолог Л.С.Виготський (1896-1934) відомий як творець культурно-історичної теорії розвитку психіки людини. У межах цієї теорії вчений виділяє три основних закони розвитку особистості. Перший закон стосується

розвитку і побудови вищих психічних функцій, які є основним ядром особистості. Це закон переходу від безпосередніх, природних форм поведінки до опосередкованих, штучних, що виникають у процесі культурного розвитку психологічних функцій. Другий закон формується так: відношення між вищими психічними функціями були колись реальними відносинами між людьми. Вищі психологічні функції виникають із колективних соціальних форм поведінки. Третій закон може бути названий законом переходу функцій із зовнішнього у внутрішній план. Психологічна функція в процесі свого розвитку переходить із зовнішньої форми у внутрішню, тобто інтеріоризується, стає індивідуальною формою поведінки. За Л.С.Виготським, основою особистості є самосвідомість людини, що виникає саме в перехідний період підліткового віку. Поведінка стає поведінкою для себе, людина усвідомлює себе як певну єдність.

С.Л. Рубинштейн: особистість як основа, що інтегрує усі психологічні процеси, властивості та стани індивіда. С.Л. Рубінштейн вважав, що особистість — це взаємопов'язана сукупність внутрішніх умов, через які заломлюються всі зовнішні діяння. До внутрішніх умов належать психічні явища — психічні властивості та стани особистості. Особистість є тим більш значущою, чим більше в індивідуальному заломленні в ній представлене загальне, суспільне. Власне особистісними властивостями є ті, які спричиняють суспільно значущу поведінку та діяльність людини. Головне місце серед них відводиться системі мотивів і цілей, які людина ставить перед собою; властивості характеру, які зумовлюють вчинки людини, здібності, які роблять її здатною виконувати ті чи інші види діяльності. Особистість виявляється і формується у взаємодії з навколишнім світом, тому велике значення для розуміння особистості має діяльність. Психічні процеси особистості, будучи детермінованими зовнішніми впливами, самі опосередковують та регулюють поведінку та діяльність особистості.

Теорія особистості О.М. Леонтьєва. О.М. Леонтьєв визначав особистість як відносно пізній продукт суспільно-історичного та онтогенетичного розвитку

людини. Особистість є результатом інтеграції процесів, які забезпечують життєві відношення суб'єкта до об'єктивної дійсності. Ці відношення характеризуються свідомим регулюванням, а на певних етапах передбачають наявність самосвідомості особистості. Особистість характеризують лише ті психічні процеси й особливості, які забезпечують виконання людиною діяльності. О.М. Леотьев виокремлює три головні параметри особистості: широта зв'язків людини зі світом, міра їх ієрархізованості та загальна структура. Самостійними одиницями життя особистості є ієрархія її мотивів та діяльності. Психологічними підструктурами особистості є ієрархія її мотивів та діяльності. Психологічними підструктурами особистості є темперамент, потреби та потяги., емоційні переживання та інтереси, звички та навички, моральні риси характеру. Особистість розвивається не в межах задоволення потреб людини, а у творчості. **Основні положення теорії особистості Б.Г. Ананьєва.** Б.Г. Ананьєв вважав, що особистість — це суспільний індивід, об'єкт і суб'єкт історичного процесу. Різноманітність зв'язків із суспільством визначає інтраіндивідуальну структуру особистості, організацію особистісних властивостей та її внутрішній світ. З іншого боку, стійкі комплекси особистісних властивостей регулюють обсяг і міру соціальних контактів особистості, впливають на створення нею власного середовища розвитку. Інтраіндивідуальна структура особистості є цілісним утворенням, певною організацією властивостей людини, функціонування якого можливе завдяки взаємодії різних компонентів структури особистості. Б.Г. Ананьєв вибудовує структуру особистості одночасно за двома принципами: субординаційним і координаційним. Поняття відношення особистості як активного, свідомого, вибіркового, інтегрованого зв'язку особистості з оточуючою реальністю. Особистість як інтегральне утворення психічних процесів, психічних станів та психологічних якостей в працях **А.Г.Ковалева.** Динамічна структура особистості за **В.С.Мерліном** як поєднання системи індивідуальних характеристик організму, системи індивідуальних психічних якостей та системи соціально-психологічних

перемінних. **К.К.Платонов** щодо підструктури направленості, підструктури досвіду, підструктури індивідуальних особливостей та підструктури біопсихічних якостей в системі особистості.

Питання для самостійної роботи:

1. Характеристика підходів до вивчення особистості в радянській психології.
2. Динамічні утворюючі особистості в теорії А.Н.Леонтьєва та його школи.
3. Система уявлень про особистість С.Л.Рубінштейна.
4. Особистість як індивідуальність з позицій Б.Г.Ананьєва.
5. Соціалізація та соціальна ідентичність особистості.
6. Самопізнання та життєвий шлях особистості.
7. Психологічні складові стратегії життя.
8. Фактори росту та регресу особистості.

Заліковий модуль 2.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.

РОЗВИТОК ПОГЛЯДІВ НА ОСОБИСТІТЬ

Лекція №6.

Тема : Перегляд психодинамічного напрямку.

Мета вивчення: Ознайомлення з поглядами на природу, структуру та функціонування особистості в неофрейдизмі.

Література:

1. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
2. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості: теорія, діагностика і психокорекція: навч. посібник. К.: Каравела, 2010.
3. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
5. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.

Основний зміст:

Неофрейдизм як результат перегляду психодинамічної теорії. Відмова від спроби пояснювати поведінку людини в термінах інстинктивних прагнень, переважно сексуального характеру. Акцент на культурних та міжособистісних факторах. Виокремлення значення соціальних детермінант поведінки. Визнання соціальних чинників як провідних детермінант розвитку та функціонування особистості є головною відмінністю неофрейдизму від класичного психодинамічного підходу.

Гуманістичний психоаналіз Е.Фрома. Е.Фром як мислитель, філософ та психолог завжди визнавав вплив З.Фрейда та К.Маркса на його погляди та наукову творчість в цілому. Ключем до його концепції є розуміння людини як продукту динамічного впливу вроджених потреб та тиску соціальних норм та вимог. Результатом цього розуміння стало створення типології характерів, заснованої на соціологічному аналізі того, як люди в суспільстві активно формують соціальний інтерес та саму культуру. Фром розширив психодинамічні погляди додавши значення соціальних чинників. Під соціальними чинниками він розумів весь комплекс суспільних впливів: політичних, економічних, релігійних, освітніх, антропологічних. Фром вважав, що головним конфліктом, котрий зумовлює психологічне існування особистості є **конфлікт між свободою та безпекою**. Згідно Фрому ці дві потреби людини є провідними. З одного боку, людина має потребу в незалежності та свободі свого волевиявлення. З іншого боку, свобода небезпечна та пов'язана з ризиками. Тому часто людина уникає свободи. Фром описав **втечу від свободи** та механізми цієї втечі. Людина, згідно з Фромом може використовувати наступні стратегії втечі від свободи.

Авторитаризм як підсвідома тенденція об'єднатись з кимось або чимось заради отримання сили, котрої не має індивідуальне Я. Автор визначає садистську та мазохістську форми авторитаризму. Причому, зазначає що вони обидві можуть бути присутніми в одній особі. Друга стратегія – **деструктивність** як підсвідоме прагнення знищення та руйнування цінностей інших людей заради компенсації власного почуття

неповноцінності. Третя форма втечі від свободи – **конформність автомату**. Цю стратегію Фром розглядає як абсолютне підкорення соціальним нормативам з метою позбавлення від самотності та необхідності приймати на себе відповідальність за своє життя. Цим невротичним тактикам Фром протиставляє **позитивну свободу**. Так він називає ситуацію, коли людина приймає свою свободу та неминучу в цьому випадку відповідальність за своє життя, в той же час маючи органічне відчуття своєї єдності з суспільством, котра залишає достатній простір для індивідуальних проявів та розвитку особистості. Дихотомія свобода/безпека, згідно з Фромом, зумовлюється **екзистенційними потребами** людини. Серед яких виокремлюються 5 основних екзистенційних потреб: **потреба в установленні зв'язків** як потреба приймати участь в житті інших людей та допускати людей у своє життя; **потреба в подоланні** як потреба в активізації своєї пасивної природи з метою творчого самовияву та самореалізації; **потреба в корінні** як потреба належати чомусь більшому та сильнішому, ніж індивідуальний ресурс особистості; **потреба в ідентичності** як потреба бути самим собою та **потреба в системі поглядів та відданості** як надійна та стабільна опора для пояснення закономірностей життя та побудови «картини світу». За Фромом можливості задоволення екзистенційних потреб, котрі надає людям певне суспільство формують ту чи іншу структуру особистості. Фром вважав, що в сучасному йому суспільстві превалюють 5 типів характеру, котрі представляють собою продукт взаємодії екзистенційних потреб та соціального контексту. **Рецептивні** типи орієнтовані на отримання різноманітних благ та цінностей; **експлуатуючі** типи отримують їх (на відміну від пасивного попереднього типу) за допомогою інструментів агресії; **накопичуючі** типи прагнуть володіти якнайбільшою масою соціальних та економічних благ; **ринкові** типи прагнуть максимально вигідно виглядати в умовах певних соціальних запитів, ігноруючи власну індивідуальність. В протилежність їм, як зразок повноцінно функціонуючої особистості Фром виокремлює **продуктивний характер**.

Соціокультурна теорія особистості К.Хорні.

Полеміка з позицією З.Фрейда. Невизнання провідної ролі анатомічних розбіжностей між гендерами та теорії інстинктів. Акцент на культурних та соціальних впливах на особистість. Несприйняття положення Фрейда відносно універсальних стадій психосексуального розвитку.

Соціальні відносини між дитиною та батьками як провідний чинник формування особистості у К.Хорні. Провідні потреби дитини за Хорні: **потреба в задоволенні та потреба в безпеці**. Незадоволеність цих потреб породжує розвиток у дитини **базальної ворожості** до батьків. Пригнічення базальної ворожості провокує **базальну тривогу**, котра лежить в основі невротичного розвитку особистості. Хорні визначає невротичні потреби особистості як стратегію оптимізації міжособистісних стосунків з метою отримання відчуття безпеки. Цим стратегіям властива певна орієнтація особистості. **Орієнтація на людей: поступливий тип**, для якого характерні залежність, нерішучість, поступливість як наслідок переконання, що бути поступливим безпечніше. **Орієнтація від людей: усамітнений тип**. Провідне переконання людей цього типу – безпечніше тримати дистанцію. **Орієнтація проти людей: ворожий тип**. Для цього стилю поведінки характерні домінування, агресія, експлуатація.

Питання для самостійної роботи:

1. Гуманістичний психоаналіз Е.Фрома.
2. Конфлікт свобода-безпека, його місце в житті людини.
3. Типи непродуктивних особистісних патернів.
4. Соціокультурна теорія особистості К.Хорні.
5. Уявлення Хорні щодо причин невротичного розвитку особистості.
6. Екзистенційні потреби як чинники особистості.

Лекція №7.

Тема : Его-психологія в теоріях собистості.

Мета вивчення: Ознайомлення з поглядами на природу, структуру та функціонування особистості в психології.

Література:

1. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
2. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості: теорія, діагностика і психокорекція: навч. посібник. К.: Каравела, 2010.
3. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
5. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.

Основний зміст:

Его-психологія як результат зміщення уваги з Ід до Его. Визнання Его як центрального утворення особистості. Его – автономна система, що взаємодіє з реальністю за допомогою сприйняття, уваги, мислення та пам'яті. Що робить особистість з позицій его-психології більш свідомою та раціональною. Концепція епігенетичного розвитку Е.Еріксона. Епігенетичний принцип. Центральні позиції Еріксона щодо розвитку особистості. Початкова заданість та послідовність стадій розвитку людини. Поняття критичного періоду для кожної стадії життєвого циклу. Психологічна криза розвитку як втілення конфлікту між новими можливостями особистості та старим способом життя та фактор переходу на наступну стадію психосоціального розвитку. Позитивні та негативні компоненти психосоціальної кризи. Початкова заданість послідовності криз у розвитку особистості. Уявлення про фазо-специфічну еволюційну задачу як системо утворююче психологічне формування на кожній стадії розвитку. Поняття вирішальної координації між розвитком індивіда та його соціальним оточенням. Характерні особливості та вікові межі стадій психосоціального розвитку. **Его-психологія Е. Еріксона** як втілення ідей неофрейдизму. **Стадії розвитку особистості за Е. Еріксоном**. Епігенетичний принцип розвитку. Значення кризи розвитку. Поняття фазо-специфічної задачі.

Періодизація особистісного психосоціального розвитку: **Орально-сенсорна стадія:** 0 - 1 рік - *раннє дитинство, соціальна якість – надія*. Нормальна лінія: довіру до людей, до навколишнього світу, взаємна любов, зв'язок дитина - батько, задоволення потреби в спілкуванні з батьками. Аномальна лінія: недовіра до людей в результаті позбавлення любові, емоційної ізоляції дитини, раннє відлучення від грудей. **М'язово-анальна стадія:** 1-3 роки - *пізніше дитинство (ранній вік), соціальна якість – воля*. Нормальна лінія: самостійність, впевненість в собі. Аномальна лінія: сумніви в собі, гіпертрофоване почуття сорому. **Локомоторно-гінетальна стадія:** 3-6 років - *вік гри, соціальна якість- цілеспрямованість*. Нормальна лінія: ініціативність, активність, жива уява, наслідування дорослому, ознаки полоролевої поведінки. Аномальна лінія: почуття провини, пасивність, відсутність ініціативи, відсутність ознак статевої поведінки. Нормальна лінія: працьовитість, розвиток пізнавальних і комунікативних навичок. Аномальна лінія: почуття власної неповноцінності, уникнення складних завдань, ситуацій змагання, слаборозвиток пізнавальних і трудових навичок конформність. **Підліткова стадія:** 12-19 років *статева зрілість*, *подростничество*, юність, соціальна якість – вірність. Нормальна лінія: егоїдентичності (власна унікальність), життєве самовизначення пошук себе, формування світогляду, статева поляризація у формах поведінки. Аномальна лінія: дифузія ідентичності (не може знайти себе, чи не знає чого хоче), плутанина ролей, зміщення часових перспектив, змішання форм статевої поведінки. **Рання зрілість:** 20-25 років *рання дорослість*, соціальна якість – любов. Нормальна лінія: інтимність, прагнення до контактів з людьми, бажання і здатність присвятити себе іншим людям, народження і виховання дітей. Аномальна лінія: ізоляція, уникнення інших людей (первинні симптоми в зміні психіки людини - важкий характер, непередбачувана поведінка). **Середня зрілість:** 26 - 64 років *середня дорослість*, соціальна якість – турбота. Нормальна лінія: творчість (особливо в праці), продуктивна і творча

робота над собою та іншими. Аномальна лінія: застій (особливо у праці), егоїзм, егоцентризм непродуктивність в роботі, рання інвалідність. **Пізня зрілість: від 64 років**, соціальна якість – мудрість.

Питання для самостійної роботи:

1. Его-психологія як результат розвитку психоаналізу.
2. Поняття Его як центрального утворення особистості.
3. Епігенетичний принцип розвитку особистості.
4. Значення кризи в динаміці розвитку.
5. Феномен фазо-специфічної задачі.

Лекція №8.

Тема : Диспозиційний напрямок в теоріях особистості.

Мета вивчення: Ознайомлення з поглядами на природу, структуру та функціонування особистості в диспозиційних теоріях особистості.

Література:

1. Варій М. Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
2. Коpecь Л.В. Психологія особистості: навч. посіб. К. Вид.дім «КМ Академія», 2007.
3. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
5. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
6. Титаренко, Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Титаренко. - К. : Каравела, 2013. - 372 с.

Основний зміст:

Поняття **диспозиції** як попередньої здатності людини реагувати певним чином в різних ситуаціях. Індивідуальний підхід. Теорії рис особистості. Поведінка людини як результат певної конфігурації рис особистості. **Диспозиціональна теорія Г. Олпорта.** Гордон Олпорт дає таке визначення: особистість – це динамічна організація психофізичних систем всередині індивіда, які визначають характерні для нього поведінку та мислення. - Динамічна організація – людина постійно змінюється; - психофізичні

системи це – елементи розуму і тіла, бо тіло дає імпульси вчинкам; - характерна для певного індивіда поведінка – підкреслюється унікальність індивіда; - поведінка і мислення – зовнішнє і внутрішнє в людській активності. **Риса особистості** – це психофізична особливість, яка полягає в перетворенні багатьох стимулів і обумовлює багато реакцій. Це схильність до певної поведінки в схожих ситуаціях. Формування рис відбувається на основі усвідомлення людиною схожості. Тобто, багато ситуацій сприймаються людиною як схожі або однакові. Це і дає поштовх до формування у людини власних реакцій. Риси бувають: 1) загальні – це характеристики, які притаманні більшості людей в межах даної культури; 2) індивідуальні – це характеристики, які є унікальними – індивідуальні диспозиції. **Диспозиції** бувають: 1) **Кардинальні** – це такі які пронизують усю особистість людини і все можна до них звести; 2) **Центральні** – найбільш яскраві характеристики, які складають індивідуальність людини; 3) **Вторинні** – менш помітні, яскраві. Особистість – це набір рис, це структура і взаємопоеднання рис. В зв'язку з цим Олпортом вводиться поняття „**пропріум**” – організуюча та об'єднуюча сила, основним завданням якої є формування унікальності людського життя (по аналогії з "Самістю"). Він формується з дитинства і включає все нові пропріотичні функції, які є етапами формування особистості: 1. Усвідомлення власного тіла (1 р). 2. Відчуття самоідентичності(2 р).. 3. Почуття самоповаги (3 р). 4. Розширення Самості (4-5 р).. 5. Образ себе – формування у дитини ставлення до себе (5-6 р).. 6. Рациональне управління собою, період формування логіки уміння керувати собою за допомогою елементів (6-12 р).. 7. Пропріотивне прагнення – це формування цілісного „Я”, можливість перспективного планування (після 12 р). Ще один аспект самості – пізнання себе, яке стоїть над іншими функціями та синтезує їх. Як результат розвитку цих функцій формується зріла особистість, поведінка якої визначається не переживаннями дитинства (як у незрілої особистості), функціональними мотивами "тут і тепер", які усвідомлюються. **Структурна теорія рис особистості Р. Кеттела. Реймонд**

Кеттел також вважав, що особистість складається з рис, але не визнавав їх виключно психофізіологічного походження. **Риса** – це психологічне утворення, але риси формуються під впливом середовища культури, (1/3 з них є генетично обумовленими, 2/3 - які спадково наслідуються). Всі риси можна виявити за допомогою чітких методів статистичного аналізу – **факторний аналіз**. Особистість – це те, що дозволяє передбачити поведінку людини. $R = f(S, P)$ – рівняння специфікації R – реакція людини. f – функція. S – ситуація в конкретний момент часу. P – структура особистості Структура особистості – це динамічна система рис. Риси бувають: 1) поверхневі – це сукупність поведінкових характеристик, які визначаються ситуацією та вихідні – базисні структури особистості, які існують на глибинному рівні. Їх виділяють 16 – факторів. 2) Конституціональні - які визначаються спадковістю та сформовані в середовищі - засвоєні в процесі життя. 3) В залежності від модальності: здібності – риси які визначають уміння людини і ефективність діяльності у людини. темперамент – визначають емоційність. динамічні риси - ті які відображають мотивацію людини. 4) Загальні – які притаманні людині у межах даної культури. та унікальні – які проявляються у конкретній особистості. Це дослідження особистості є одним з небагатьох експериментальних досліджень. **Теорія типів особистості Г.-Ю. Айзенка.** Ганс – Юрген Айзенк вважав, що риси у людини розташовані ієрархічно. Ієрархічна модель структури особистості (за Айзенком) **Тип** (суперриса) **Риси** (складові риси). Звичні реакції. Специфічні реакції. Типи особистості: 1) екстраверсія - інтроверсія; 2) нейротизм і стабільність; 3) психотизм - сила Супер его. Великого значення надавав генетичним факторам і фізіологічній основі. Був прихильником точних процедур і створив багато методик. Прогноз поведінки як провідна задача психології. Виокремлення суперриса та типу особистості. Уявлення про суперриса як систему складових рис. Риса як система первинних реакцій, котрі формуються на базі специфічних реакцій. Его-спрямованість особистості як суперриса. Екстраверсія. Інтроверсія. Нейротизм – стабільність. Психотизм – сила супер-его.

Ієрархічна модель особистості за Айзенком. Основні типи особистості. Нейрофізіологічні основи рис та типів. Можливість зміни рис особистості.

Питання для самостійної роботи:

1. Теорія типів особистості Г. Айзенка.
2. Структурна теорія рис особистості Р. Кеттела.
3. Диспозиційна теорія особистості Г.Олпорта.
4. Поніття функціональної автономії.
5. Пропріум як провідна перемінна в структурі особистості.

Лекція №9.

Тема : Когнітивний напрямок в теорії особистості.

Мета вивчення: Ознайомлення з поглядами на природу, структуру та функціонування особистості в рамках когнітивного підходу.

Література:

1. Варій М. Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. – Л.: Видавництво Львівської політехники, 2016. – 608 с.
2. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
3. Мітіна С.В. Психологія особистості: навч.-метод. посіб. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. – 274 с.
4. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
5. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
6. Титаренко, Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Титаренко. - К. : Каравела, 2013. - 372 с.

Основний зміст:

Когнітивні процеси як основа функціонування людини. **Когнітивна теорія** особистості близька до гуманістичної, проте в ній є ряд істотних відмінностей. Основоположником цього підходу є американський психолог **Дж. Келлі** (1905-1967). На його думку, єдине, що людина хоче знати в житті, - це те, що з ним сталося і що з ним станеться в майбутньому. Головним джерелом розвитку особистості, згідно з Келлі, є середовище, соціальне оточення. Когнітивна теорія особистості підкреслює вплив інтелектуальних

процесів на поведінку людини. У цій теорії будь-яка людина порівнюється з ученим, перевіряючим гіпотези про природу речей і роблять прогноз майбутніх подій. Будь-яка подія відкрито для багаторазового інтерпретування. Згідно когнітивної теорії, особистість - це система організованих особистісних конструктів, в яких переробляється (сприймається й інтерпретується) особистий досвід людини. Структура особистості в рамках даного підходу розглядається як індивідуально своєрідна ієрархія конструктів. Головним поняттям у цьому напрямку є "**конструкт**" (від англ. Construct - будувати). Це поняття включає в себе особливості всіх відомих пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення й мови). Завдяки конструктам людина не тільки пізнає, а й встановлює міжособистісні відносини. Конструкти, які лежать в основі цих відносин, називаються особистісними конструктами (Франселла Ф., Банністер Д., 1987). Конструкт - це своєрідний класифікатор-шаблон нашого сприйняття інших людей і себе. Одні конструкти придатні для опису лише вузького кола подій, в той час як інші мають широкий діапазон застосовності. Основним концептуальним елементом є особистісний "**конструкт**". У кожної людини є своя власна система особистісних конструктів, яка ділиться на 2 рівні (блоку): Блок "**ядерних**" конструктів - це приблизно 50 основних конструктів, які знаходяться на вершині конструктної системи, тобто у постійному фокусі оперативного свідомості. Цими конструктами людина користується найчастіше при взаємодії з іншими людьми. Блок периферичних конструктів - це всі інші конструкти. Кількість цих конструктів суто індивідуально і може варіювати від сотень до кількох тисяч. Виділяють два типи цілісної особистості: **когнітивно складна особистість** (особистість, у якої є велика кількість конструктів) і когнітивно проста особистість (особистість з невеликим набором конструктів). Когнітивно складна особистість, в порівнянні з когнітивно простою, відрізняється наступними характеристиками: має краще психічне здоров'я; краще справляється зі стресом; має більш високий рівень самооцінки; більш

адаптивна до нових ситуацій. Філософська основа концепції – конструктивний альтернативізм. Синтез свободи та детермінізму в тлумаченні явищ оточуючої дійсності. Головні позиції теорії. Орієнтованість людини на майбутнє. Попереджувальний характер поведінки. Динамічність оцінок людини. Прагнення контролювати та прогнозувати своє життя. Людина контролює життя шляхом постановки питань та знаходження відповідей. Поняття системи особистісних конструктів. Конструкт як модель дійсності, ідея, котру людина використовує для інтерпретації оточуючого світу. Валідність конструкту як його прогностична ефективність. Біполярна та дихотомічна природа конструктів. Емерджентний полюс. Імпліцитний полюс або полюс контрасту. Поняття діапазону застосування конструкту. Фокус застосування конструкту. Відкритість- закритість конструктів. Типологія конструктів за Келлі. Попереджувальний конструкт як такий, що стандартизує елементи, обмежуючи їх діапазон. Констеляторний конструкт, що дозволяє елементам належати різним областям в межах своєї сфери. Нешаблонне мислення та констеляторні конструкти. Припускаючий конструкт як такий, що залишає свої елементи відкритими для альтернативних конструкцій. Всебічні та конкретні конструкти. Центральні та периферичні конструкти. Фіксовані та вільні конструкти. Ставлення теорії конструктів до поняття мотивації.

Питання для самостійної роботи:

1. Теорія конструктів Дж.Келлі.
2. Поняття когнітивної складності – когнітивної простоти.

Лекція №10.

Тема : Феноменологічний напрямок в теоріях особистості.

Мета вивчення: Ознайомлення з поглядами на природу, структуру та функціонування особистості в феноменологічній психології.

Література:

1. Варій М. Й. Психологія особистості: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.

2. Кацавець Р.С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ : Алерта. 2021. 134 с.
3. Клименко В. В. Психологія творчості.: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 480 с.
4. Москалець В. П. Психологія особистості [текст] навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 262 с.
5. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б.Мельничук, Р.Ф.Пасічняк, Л.М.Вольнова та ін. – К.: . НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 532 с.
6. Фурман, А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія / А. А. Фурман. - Одеса : Видавництво ОНПУ, 2016. - 312 с.

Основний зміст:

Феноменологічна психологія як втілення ідеї суб'єктивного сприйняття та відображення реальності. Феноменологічний підхід до особистості, згідно з яким, основою особистості виступає психологічна реальність, тобто суб'єктивний досвід, відповідно до якого інтерпретується дійсність. Визначальну роль у поведінці людини відіграє її здатність пізнавати світ і створювати на цій основі суб'єктивну реальність, тобто реальність свідомо сприйняту особистістю в даний момент часу. Прибічники феноменологічного підходу заперечують, що довколишній світ існує як об'єктивна реальність сама по собі, незмінна для всіх. Суттєві розбіжності в поглядах на природу особистості та буття людини взагалі з психоаналізом та біхевіоризмом. Холістичний підхід до вивчення особистості, визнання її цілісності. Заперечення ідентичності людського життя та життя тварин, недоцільність експериментів на тваринах. Визначення внутрішньо позитивної природи людини. Визнання вирішальної здатності людини бути активним суб'єктом свого життя, розвитку та самореалізації як провідна ідея гуманістичного напрямку. Акцент на творчому потенціалі особистості. Внесок **К.Роджерса** у феноменологічну теорію особистості. Внутрішня система відліку як провідний фактор зовнішньої поведінки людини. Поняття психологічної реальності. Суб'єктивний досвід людини як база для формування суб'єктивної картини світу. Інтерпретації та їх роль у регулюванні поведінки особистості. Роль само реалізованого пророцтва. Визнання тенденції до актуалізації як провідного генерального мотиву особистості.

Самоактуалізація – процес реалізації людиною протягом життя свого потенціалу з метою стати повноцінно функціонуючою особистістю. Я-концепція особистості, її складові. Свідоме само сприйняття та система цінностей «Я». Я-реальне та Я-ідеальне. Розвиток **Я-концепції**. Потреба у позитивній увазі до себе як набута потреба. Зумовлена позитивна увага та умови цінності. Механізм спричинення шкоди особистості, що формується. Поняття безумовної позитивної уваги як головний чинник формування повноцінно функціонуючої особистості. Психологічні загрози та процеси психологічного захисту. Тривога як реакція на психологічну загрозу Я-концепції людини. Ціль психологічного захисту – відновлення цілісності Я-концепції. **Механізми захисту**: викривлення сприйняття та заперечення. Уявлення про **повноцінно функціонуючу особистість**, її характеристики.

Питання для самостійної роботи:

1. Поняття феноменології в психологічній науці.
2. Головні позиції феноменологічної психології К.Роджерса.
3. Я-концепція, її роль, функції та структура.
4. Значення безумовного прийняття в формуванні та розвитку особистості.
5. Порівняльний аналіз гуманістичної та глибинної психології.
 1. Основні положення клієнт-центрованої психотерапії.